

XVI. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA CA'BER*

Ünal TAŞKIN**

Özet

Ca'ber, Suriye'nin kuzeyinde ve Fırat Nehri kıyısında bulunan eski bir yerleşim yeridir. Bir tepe üzerinde kurulmuş olan kalesiyle ünlüdür. Eyyubiler zamanında, Selahaddin'in kardeşi el-Adil tarafından el-Cezire topraklarını savunmak üzere merkez bir haline getirildi. Bu arada Harezmliler tarafından iki kez yağmalandı. Moğolların bölgeyi ele geçirmesine kadar müstahkem bir mevki ve uğrak yerlerinden biri olma özelliğini koruyordu. Fakat Moğol istilasından sonra sönükleşmeye başladı.

Memluklar devrinde Halep niyabetine bağlı kaza merkezlerinden biri olarak teşkilatlandırıldı. Akkoyunlu Uzun Hasan hükümdarlığından önce Ca'ber çevresinde denetimi sağlamak üzere Arap aşiretleri ile mücadele etti ve Ca'ber Kalesi'ni bu zamanda merkez üssü olarak kullandı. Osmanlılar bölgeye geldiklerinde Döğer oymakları ve Arap aşiretlerinin yerleştiği bir sahaydı. Osmanlılar XVII. yüzyıl boyunca, bölgede huzur ve güvenliği sağlamak için aşiretleri iskân etmekle uğraştı. Fakat bu pek kolay olmadı ve çoğu zaman aşiretlerin direnişi bölgenin tahrip olmasına yol açtı.

Osmanlı tarihi için önemli olan Ca'ber'de, Osmanlı hanedanının atası kabul edilen Süleyman Şah'ın mezarının olduğuna inanılır. Türbe şeklindeki mezar, zamanla harabe haline gelince II. Abdülhamit'in emriyle yeniden yapılmış ve üzeri kapatılmıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Fransızların eline geçen bölge, Kurtuluş Savaşı yıllarında imzalanan Ankara Antlaşması ile birlikte Türkiye toprağı sayılmıştır.

Bu çalışmada, 667 nolu tahrir defterine göre, Ca'ber'in idarî, iktisadî ve nüfus durumu üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlılar, Ca'ber, Konargöçer Aşiretler.

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Adıyaman Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, El-mek: drutaskin@gmail.com

JA'BAR IN THE SECOND HALF OF SIXTEENTH CENTURY

Abstract

Ja'bar, is an ancient settlement on the banks of the Euphrates River and in the North of Syria. It's famous for its castle which sits on a hilltop. In the times of Ayyubid Dynasty, it was turned into a center in order to defend al-Jazeera territory by Saladin's brother al-Adil. Meanwhile it was plundered twice by Khwarazmian Dynasty. Until the Mongols captured the region, it had maintained its characteristics of being one of the fortified and frequented place. However, after the Mongol invasion, it began to dim.

During the reign of the Mamluks, it was organized as one of the centers bounded to borough of Halep Regency. Before his reign of Akkoyunlu Uzun Hasan, he struggled with the Arab tribes in order to ensure the control around Ja'bar and at that time, he used the Castle as the epicenter. It was the area in which Doger and Arab tribes settled when Ottomans came to this region. During the XVII. Century, Ottomans tried to have tribes settled in to ensure peace and security in the region. However, it was not so easy and the disobedience of tribes quite often led to the destruction of the region.

In Ja'bar, which is important for the Ottoman history, it was believed that there was the tomb of Suleyman Shah accepted ancestor of Ottoman dynasty. When it became ruin in time, the shrine-shaped tomb was reconstructed by the order of Ottoman sultan Hamid II and it was covered. After World War I, the region, that was occupied by the French, with the Ankara agreement signed in the years of the Independence War was accepted as Turkish territory.

In this study, according to the cadastral record book numbered 667, administrative, economic and population status of Ja'bar will be discussed.

Key Words: Ottomans, Ja'bar, Nomadic Tribes

Giriş

İncelemeye tabi tuttuğumuz defter, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tapu Tahrir Defterleri Tasnifi'nde bulunan 667 numaralı Rakka defteridir. Defter, icmal ve mufassal olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Defter-i İcmâl-i Cedid Livâ-i Rakka başlığıyla başlayan icmal kısmı 14 sayfadan oluşmaktadır. Bu sayfadan sonra 5 sayfalık bir boşluk bırakılmış (15-19) ve 20 sayfadan itibaren mufassal kayıtlara yer verilmiştir. Defter sonradan numaralandırılmış 62 sayfadan ibarettir. Fakat defterin 12 ve 52 numaralı sayfaları 12, 12/A ve 52, 52/A şeklinde yazılmıştır. Bu durumda defter toplam 64 sayfadır. 47x17 ebatlarında olan defterin ayrıca başından ve sonundan üçer sayfası boş bırakılmıştır.

Defterin herhangi bir yerinde tutulduğu tarih ilgili bir kayıt yoktur. Ancak arşiv idaresince defterin III. Murat dönemine ait olduğu not edilmiştir. III. Murat'ın saltanatı 1574-1595 yıllarını kapamaktadır. Defterdeki ipuçlarından hareketle, bu tarihlendirmeyi biraz daha daraltmak mümkündür. Rakka, 1586 yılından itibaren eyalet olarak itibar görmüştür. Fakat incelediğimiz

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

defterde Rakka sancak olarak kaydedilmiştir. Bu durumda defterde, 1586 yılı öncesi kayıtları bulunmaktadır. Dolayısıyla defter, 1574-1586 yılları arasında tutulmuş olmalıdır¹.

Defterde Caber ile ilgili kayıtlar, icmal kısımda 9-10. ve mufassal kısımda ise 57-61. sayfalar arasında bulunmaktadır.

Tarihçe

Caber veya Caber Kalesi, Suriye'nin kuzeyinde, orta Fırat kesiminde bulunan eski bir yerleşim yeridir. İslam hâkimiyetinden önce Devser olarak adlandırılan bu yer, efsaneye göre adını Hire hükümdarı el-Lahmi'nin adamlarından olan Devser'den almıştır. İbn Hurdazbih, Devser'i, Rakka-Halep arasındaki konaklama yerlerinden biri olarak kaydetmiştir². Bugün harap haldeki yerleşim yeri Rakka'nın 50 km batısındadır³.

İyaz b. Ganem tarafından İslam Devleti topraklarına dâhil edilen kale, uzun süre el-Cezire valileri tarafından yönetildi. Sonraki yıllarda Anuştegin'in gayretleriyle bölgede Fatimî hâkimiyeti tesis edildiye de, onun ölümünden sonra Beni Nümeyr kabilesinden Utayr'ların denetimine girdi⁴. Selçuklular Suriye'de göründüklerinde kale Beni Kuşeyr kabilesinden Ca'ber b. Malik'in elinde bulunuyordu ve onun adıyla anılıyordu.

Sultan Melikşah, Diyar-ı Rebia ve Diyar-ı Mudar bölgelerine sefere çıktığında bu çevrede konakladı ve Caber'i alarak Beni Kuşeyr'i bölgeden uzaklaştırdı. Melikşah, Halep'teki Ukayli hâkimi Salim b. Malik b. Bedran el-Mukalled'e, Halep'i teslim etmesi karşılığında, Caber'in yönetimini verdi⁵. Zengilere kadar kale, Ukayli ailesinin elinde kaldı. Müstahkem bir mevki olmasından dolayı, Çökürmüş ve Emir Sökmen tarafından Harran Savaşı'ndan sonra esir edilen Urfa kontu Baudouin ile Tel Başır kontu Joscelin burada hapsedildi⁶. Zengiler, 1146 yılında kaleyi kuşattı fakat İmamüddin Zengi kendi memluklarından Yarankuş tarafından öldürülünce kuşatma sonuçsuz kaldı⁷. Daha sonra kalenin son Ukayli hâkimi, 1169 yılında kaleyi Nureddin Zengi'ye teslim etti⁸. Nureddin Zengi zamanında kalede çeşitli imar faaliyetleri yapıldı ve kale çevresi çok gelişti. Bu devirde Dayeogullarının yönetiminde olan kale, Eyyubiler buraya hâkim olduktan sonra hala Musul-Şam ticaret yolunun konaklama yerlerinden biri olma özelliğini koruyordu⁹.

Selahaddin Eyyubi'nin ölümünden sonra Musul ve Ahlat emirlerinin başkaldırması üzerine, Selahaddin'in kardeşi el-Adil tarafından el-Cezire topraklarını savunmak üzere merkez haline getirildi. Caber ve etrafındaki kaleleri takviye ettiren el-Adil ve daha sonra onun oğlu el-Melik el-Hafız tarafından yönetildi¹⁰. 1202 ve 1240 yıllarında Harezmliler tarafından Caber ve çevresi yağmalandı. 1240 yılında girişilen ikinci yağma hareketi sırasında Caber hakimi el-Melik el-Hafız, Azaz ve civarının yönetimi karşılığında Caber'deki haklarından, Halep hakimi olan kızkardeşi Dayfe Hatun lehine çekildi. Bu takas hadisesinden hoşnut olmayan Harezmliler, Caber ve Balis bölgelerini vurdular. Yağmadan kaçan halk Halep ve Membic'e sığındı¹¹. Yavaş yavaş sönmeye başlayan kale ve çevresi asıl büyük darbeyi Moğollardan yedi. Caber'i ele geçiren

¹ Murat Çelikdemir, *1575-1594 Tarihli ve 667 No'lu Tahrir Defterine Göre Rakka Sancağı ve Nahiyelerinde Yaşayan Aşiret ve Cemaatlerin Mukayeseli Tahlili*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 1995, s. 4.

² İbn Hurdazbih, *Yollar ve Ülkeler Kitabı*, çev. Murat Ağarı, İstanbul, 2008, s. 69.

³ Şemseddin Sâmî, "Ca'ber", *Kâmûsu'l-A'lâm*, II, İstanbul, 1311, s. 1816-1817.

⁴ Aydın Taneri, "Ca'ber Kalesi", *DİA*, VI, İstanbul, 1992, s. 525.

⁵ Yakut el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, II, Beyrut, tsz., s. 141.

⁶ Ali Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, Ankara, 1983, s. 207-210.

⁷ Ramazan Şeşen, *Salahaddin Eyyubi ve Devri*, İstanbul, 2000, s. 23; Ayrıca bkz. Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1118-1146)*, Ankara, 1987, s. 152-153.

⁸ K. V. Zettersteen, "Ukayli", *İA*, XIII, İstanbul, 1986, s. 18-19.

⁹ R. Şeşen, *Salahaddin Eyyubi ve Devri*, s. 58, 357.

¹⁰ Ramazan Şeşen, *Salahaddin'den Baybars'a Eyyübiler-Memlûklar (1193-1260)*, İstanbul, 2007, s. 20-21.

¹¹ R. Şeşen, *Salahaddin'den Baybars'a Eyyübiler-Memlûklar (1193-1260)*, s. 188.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

Hülagü, kaleyi tahrip ettiği gibi halkını da civar bölgelere dağıttı¹². Zamanla konargöçer Türk ve Arap aşiretlerinin uğrak yerlerinden biri haline geldi.

Memluklar devrinde Halep niyabetine bağlı kaza merkezlerinden biri olarak teşkilatlandırılan Caber'e, Baybars devrinde Şemseddin el-İsfahanî kadı tayin edildi¹³. Kalavun devrinde kale tamir ettirilse de bir daha eski günlerine kavuşamadı. Memluklar devrinde genel itibarıyla Döğer oymaklarının hâkim olduğu bir saha idi¹⁴. Bölgede Akkoyunlu devletinin zuhur etmesinden sonra kale ve çevresi onların denetimine girdi. Akkoyunlu Uzun Hasan hükümdarlığından önce Caber çevresinde denetimi sağlamak üzere Arap aşiretleri ile mücadele etti ve Caber Kalesi'ni bu zamanda merkez üssü olarak kullandı¹⁵. Osmanlılar bölgeye geldiklerinde Döğer oymakları ile Arap aşiretlerinin etkinliği devam ediyordu. XVII. yüzyıl boyunca Osmanlılar, bölgede huzur ve güvenliği sağlamak için aşiretleri iskân etmekle uğraştı. Fakat bu pek kolay olmadı ve çoğu zaman aşiretlerin direnişi, bölgenin tahrip olmasına yol açtı¹⁶.

Osmanlı tarihçilerine göre Caber Kalesi, Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Bey'in büyük babası, Süleyman Şah'ın gömüldüğü yerdir. Burada Süleyman Şah'a ait olduğu söylenen bir de türbe bulunmaktadır¹⁷. Türk mezarı diye anılan türbe kare şeklinde bir avluda ve Süleyman Şah'a izafe edilen kitabesiz mezar mihrabın karşısında bulunuyordu. Zamanla harabe haline gelince II. Abdülhamit'in emriyle dikdörtgen şeklinde yeniden yapılmış ve üzeri tonozla örtülmüştür. Ayrıca türbenin bakımı için maaşlı bir türbedar tayin edilmiş ve türbedarın ikameti için bir de ilave bina yapılmıştır¹⁸.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Suriye'de Fransız mandası kurulunca, Caber'de bu manda yönetiminin hükmü altına girdi. 20 Kasım 1921'de Türkiye ile Fransa hükümetleri arasında imzalanan Ankara Antlaşması'nın 9. Maddesine göre Caber Kalesi (Türk mezarı) Türkiye'nin toprağı sayılmış, burada asker bulundurmak ve bayrak çekme hakkı Türkiye'ye verilmiştir¹⁹. Bugün Türkiye Cumhuriyeti'ne bağlı fakat sınırlarımız dışında olan tek toprak parçasıdır.

İdarî Durum

Osmanlı Devleti'nde taşra idarî birimleri içerisinde sancak en önemli idarî birim olarak kabul ediliyordu. Zira devletin, mevcut iktisadî durumu belirlemek üzere yaptırdığı tahrirler ve hazırlanan kanunnameler genellikle sancak esas alınmak suretiyle düzenleniyordu²⁰. Sancaklar ise nahiye adı verilen alt birimlerden oluşuyordu. Nahiyeler, temelde tımar sistemi etrafında şekillenen ve coğrafi olarak bir bütünlük arz eden yerlerdi²¹. XVI. yüzyılda bir sancağın muhtelif kısımlarını ifade ettiği gibi, ayrıca sancağın aynı adı taşıyan merkezî bölgesi anlamına da geliyordu²². Fakat

¹² M. Hartmann-M. Halil Yinanç, "Ca'bar", *İA*, III, İstanbul, 1986, s. 1.

¹³ Ramazan Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri*, İstanbul, 2009, s. 285.

¹⁴ Aydın Taneri, "Ca'ber Kalesi", *DİA*, VI, s. 526.

¹⁵ Ebu Bekr-i Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara, 2001, s. 107-110; İlhan Erdem, "Osman Bey'in Ölümünden Uzun Hasan Padişah'a Akkoyunlular (1453-1456)", *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, XV/26, Ankara, 1990, s. 103-131.

¹⁶ Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Murat Çelikdemir, "Rakka İskânından Firar Eden Bazı Aşiretlerin Eşkiyalık Faaliyetleri ve Bunu Önlemeye Yönelik Alınan Tedbirler", *Güneyde Kültür Dergisi*, S. 136, Antakya, 2003, s.15-29; Murat Çelikdemir, "Osmanlı Devleti'nin Aşiretleri Rakka'ya İskan Etmek İstemesindeki Temel Sebepler", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. 143, İstanbul, 2003, s. 142-155; Murat Çelikdemir, "Rakka Mukâvelesi (19 Aralık 1692)", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, V/1, 2002, s. 245-259.

¹⁷ Osman Turan, "Süleyman Şah I", *İA*, XI, İstanbul, 1979, s. 218-219.

¹⁸ Aydın Taneri, "Ca'ber Kalesi", *DİA*, VI, s. 526.

¹⁹ Ömer Budak, "Millî Mücadele Dönemi Türk-Fransız İlişkileri", *Karadeniz Araştırmaları*, XIX, 2008, s. 113.

²⁰ İ. Metin Kunt, *Sancaktan Eyalete 1550-1560 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, İstanbul, 1978, s. 17-18.

²¹ İlhan Şahin, "Nahiye", *DİA*, XXXII, İstanbul, 1992, s. 307.

²² Tayyib Gökbilgin, "Nahiye", *İA*, IX, İstanbul, 1964, s. 38; Tayyib Gökbilgin, *XV-XVI. Asırlarda Edirne Paşa Livasındaki Has-Mukataa Mülk ve Vakıflar*, İstanbul, 1952, s. 8-9.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

her nahiyenin bir merkezi (nefsi) olmayabilirdi. Bu durumda, nahiye belirli bir coğrafi bölgeyi ifade ediyordu. Diğer yandan cemaat benzeri yapıların hukukî ihtiyaçlarının giderilmesi için kadılar tayin edildiği bilinmektedir. Bu sayede cemaat benzeri yapılara idarî ve kazaî bir şekil veriliyordu²³. Yani bir bölgede yaşayan cemaatlerin, itibari bir yönetim ile sınırları belirleniyordu. Caber nahiyesi de muhtemelen belirli cemaat gruplarının yaşadığı coğrafi bir bölgeyi ifade etmek için kullanılmıştır. Zira incelediğimiz defterde Caber başlığı altında kaydedilen herhangi bir köy veya mezra yoktur. Sadece Caber nahiyesinde bulunan cemaatlere işaret edilmiştir. Dolayısıyla kayıtlarda bir merkez veya kasabadan da bahsedilmemiştir.

Bu zamanda Rakka sancağının nahiyelerinden biri olan Caber, cemaatlerle çevrili bir haldeydi. Caber nahiyesinde bulunan konargöçer unsurların başında kethudaları bulunuyordu. Kethudalar, buldukları cemaati devlet nezdinde temsil eden ve devletle münasebeti sağlayan bir konuma sahipti. Konargöçer cemaatler kaydedilirken Kethuda olarak kabul edilen kişilere kayıtlarda ayrıca işaret edilirdi. Fakat bu genel bir kural değildi. (bkz. Tablo-1).

Mesela, nahiyedeki en kalabalık cemaat olan Damlıh (bkz. Tablo-2) kaydedilirken beraberinde Al-Süleyman, Al-'Amud, Al-Hümma', Al-Ganemiye, Al-Meni'a ve Al-Birke ile yazılmıştır. Fakat Bu cemaatler birliğinin bir kethudası bulunmuyordu²⁴.

Tablo-1: Caber'de Bulunan Konargöçer Cemaatler ve Kethudaları²⁵

Cemaat Adı	Kethuda Adı
Cakra (Ca'deh)	Raşid, Ali, Muhammed, Ömer, Gümüş
Cerâk	Hablîmi, Bedayih
Kilâbî	Kasım, Birke
Muhalles	-
Damlıh	-
Hara'ali	Eslemez, Müsellem
Beni Ahmed	Ali
Beni Muhammed	Süveyd
'Ammar	-
Harire	-
Beni 'Asid	-

Tablo-1'e bakılırsa Beni Ahmed ve Beni Muhammed dışındaki diğer cemaatlerin birden fazla kethudaları bulunuyordu. Hatta Cakra (Ca'deh) cemaatini temsil eden beş kethuda vardı. Buna karşın Muhalles, Damlıh, 'Ammar, Harire ve Beni 'Asid cemaatleri kaydedilirken kethudasız olarak yazılmışlardır.

Nüfus

Osmanlı Devleti'nin tahrir kayıtlarından hareketle bir bölgenin nüfusu yaklaşık olarak hesaplanabilmektedir. Nüfusu yaklaşık olarak hesaplayabilmek için tahrir kayıtlarındaki hane rakamları önem arz etmektedir. Hane olarak yazılanlar aslında vergi mükellefi olan aile reislerinden başkası değildir. Dolayısıyla bir hanede kaç fert olduğu anlaşılacaktır. Bu durumda hane sayılarını nüfus açısından anlamlı kılabilmek için bir haneyi temsil edecek tahmini katsayılar kullanılmaktadır. Osmanlı Devleti'nin coğrafyası ele alındığında farklı sancaklarda

²³ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskanı*, İstanbul, 1987, s. 20.

²⁴BOA, TD, 667, s. 59.

²⁵BOA, TD, 667, s. 57-61.

değişik rakamların esas alınarak hesaplama yapıldığını biliyoruz²⁶. Fakat genel teamül Barkan'ın bir hane karşılığı olarak kabul ettiği 5 rakamıdır. Diğer yandan tahrir defterlerinde mücerred olarak isimlendirilen ve bekâr bireyleri işaret eden kayıtlar da bulunmaktadır. Mücerredler fert olarak yazıldıklarından ayrıca bir katsayıyla hesaplanmalarına gerek yoktur. Biz de genel teamülden hareketle hane için 5 katsayısını esas alarak Caber'in nüfusunu tahminî olarak hesaplamaya çalışacağız. XVI. yüzyılda Caber'de bulunan cemaatlerin hane ve mücerred sayıları Tablo-2'de gösterilmiştir. Buna göre Caber'de 2.415 hane ve 1.235 mücerred bulunmaktaydı.

Tablo-2: Cemaatlere Göre Hane ve Mücerred Sayıları²⁷

Cemaat Adı	Hane	Mücerred
Cakra (Ca'deh)	250	150
Cerâk	255	145
Kilâbî	250	150
Muhalles	250	150
Damlıh	400	200
Hara'ali	300	100
Beni Ahmed	100	50
Beni Muhammed	60	40
'Ammar	-	-
Harire	300	100
Beni 'Asid	250	150
Toplam	2.415	1.235

Yukarıda da izah ettiğimiz gibi her haneyi 5 kişilik bir nüfus olarak kabul ettiğimizde, Caber'in nüfusu 13.310 kişi olmaktadır.

Tablo-2'ye bakılırsa Caber'in en fazla nüfusa sahip cemaati 400 hane (2.000 kişi) ve 200 mücerred ile toplamda 2.200 kişi olan Damlıh'tir. En az nüfuslu cemaat ise 60 hane (300 kişi) ve 40 mücerred ile toplamda 340 kişilik Beni Muhammed'dir. Tahrir kayıtlarında yazılan 'Ammar cemaatinin ise hane ve mücerredleri ile ilgili herhangi bir kayıt düşülmemiştir. Kaydedilen cemaatlerin hane ve mücerred listeleri yoktur. Sadece toplamları yazılmıştır. Bu durumda nüfusun sayısal veri dışındaki özellikleri hakkında bilgi veremiyoruz. Cemaatlerde çift tasarruf eden haneler ve varsa bennakler veya vergiden muaf kişiler, bu veriler ışığında belirsiz kalmaktadır.

İktisadî Durum

İncelediğimiz defterdeki verilerden hareketle, Caber nahiyesinde çift-hane sisteminin uygulandığını söyleyebiliriz. Zira cemaatlerden talep edilen çift, bennak ve mücerred resimleri bulunmaktadır. Fakat nahiyede bulunan çift ve bennak sayıları ile ilgili herhangi bir kayıt yoktur. Tahsil edilen vergi ise çift, bennak, mücerred, ağnam ve camus vergilerinin toplamı olarak yazılmıştır. Eldeki verilerle ilgili alanlardaki iktisadî durumu sadece genel toplam olarak verebiliyoruz (bkz. Tablo-3).

²⁶ Sancaklardaki değişim için bkz. Nejat Göyünç, "Hâne", *DİA*, XV, İstanbul, 1997, s. 552-553.

²⁷BOA, TD, 667, s. 57-61.

Tablo-3: Cemaatlere Göre Şahıslar ve Hayvanlar Üzerinden Elde Edilen Gelir Miktarları²⁸

Cemaat Adı	Bedel-i Resm-i Çift, Bennak, Mücerred, Adet-i Ağnam ve Hakk-ı Camus Miktarları (Akçe)
Cakra (Ca'deh)	16.000
Cerâk	20.000
Kilâbî	18.000
Muhalles	18.000
Damlıh	25.000
Hara'ali	23.000
Beni Ahmed	5.000
Beni Muhammed	6.000
'Ammar	-
Harire	20.000
Beni 'Asid	20.000
Toplam	171.000

Tablo-3'e dikkat edilirse 'Ammar cemaatinden çift-hane grubu ve hayvansal vergiler tek başlık altında tahsil edilmemiştir. Bunun yerine 'Ammar cemaati için resm-i zemin ve resm-i ağnam ayrı başlıklar halinde kaydedilmiştir²⁹. Bu durumda 'Ammar cemaati üyelerinin yarım çiftten küçük arazileri ekip biçtikleri anlaşılmaktadır. Bilindiği üzere resm-i zemin, işlenen arazinin iki dönümüne bir akçe miktarı alınmaktaydı. Fakat alınan verginin miktarı 12 akçeyi aşarsa resm-i zemin talep ediliyordu. Aksi halde yarım çiftten az araziye ekip biçenler bennak statüsünde değerlendiriliyordu³⁰. Tablo-2'ye bakılırsa 'Ammar cemaatinin hane ve mücerred sayıları ile ilgili bilgi de yoktur. Bu durumda 'Ammar cemaatinin başka bir bölgeden gelip kışlamak veya yaylamak üzere burayı seçtikleri anlaşılmaktadır. Zira bir sipahinin toprağına geçici bir süre için, genellikle kışlamak üzere gelen fakat ziraatla uğraşmayan kimselerden resm-i kışlakçıyan adıyla bir vergi tahsil edilirdi. Eğer bunlar ziraat ederlerse resm-i zemin vermekle mükellef olurlardı.

Caber nahiyesinde nüfus tamamen tarım ve hayvancılıkla uğraşıyordu. Ekimi en fazla yapılan ürün duhn (darı) idi ve nahiyedeki bütün cemaatler tarafından üretiliyordu. Temel tüketim malzemesi olan arpa (şair) ve buğday (hınta) tarımı sadece Beni 'Asid cemaati tarafından yapılmaktaydı. Beni 'Asid cemaati bu ürünlerin yanı sıra diğer cemaatlerden farklı olarak pamuk (kutn), küncüd (susam), piyaz (soğan) ve bostan mahsulleri üretimi de yapmaktaydı. Tablo-4'te Caber'deki cemaatler tarafından üretilen darı miktarları ve gelir karşılıkları verilmiştir.

Tablo-4: Caber'de Darı Üretimi ve Gelir Miktarları³¹

Cemaat Adı	Üretim (Keyl)	Gelir Miktarı (Akçe)
Cakra (Ca'deh)	286	2.228
Cerâk	286	2.228
Kilâbî	286	2.288
Muhalles	286	2.288
Damlıh	715	5.720
Hara'ali	358	2.864

²⁸BOA, TD, 667, s. 57-61.

²⁹BOA, TD, 667, s. 60.

³⁰Ünal Taşkın, "Rüsum-ı Örfiye", *Tarih Okulu*, XIV, İzmir, 2013, s. 59-60.

³¹BOA, TD, 667, s. 57-61.

Beni Ahmed	286	2.288
Beni Muhammed	-	-
'Ammar	358	2.864
Harire	429	3.432
Beni 'Asid	358	2.864
Toplam	3.648	29.184

Hayvancılık alanında, tahrir kayıtlarından anlaşıldığı kadarıyla koyun ve camus yetiştiriciliği ile ipekböcekçiliği yapılmaktaydı.

XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde yukarıda bahsettiğimiz Damlih, Hara'ali ve Cakra (Ca'deh) cemaatlerinin ziraat ve ipekböcekçiliği yaptıklarına dair kayıtlar bulunmaktadır³². Dolayısıyla bu cemaatler yüzyıl boyunca, Caber ve çevresinde etkinliklerini sürdürmüş gibi görünmektedir.

Vergiler

Öşür: Toprak mahsullerinden alınan vergi olarak bilinen öşür, genel anlamda onda birlik miktarı ifade ediyordu³³. Fakat Osmanlı Devleti'nde tahsil edilen öşür toprağın verimliliğine, ürünün cinsine ve hatta yerel geleneklere göre tayin edilebilirdi³⁴. Dolayısıyla her sancak için ayrı miktarları ifade edebildiği gibi aynı sancak içerisindeki köylerde bile farklılık arz edebilirdi. Caber nahiyesinde tarımsal üretimden talep edilen öşür miktarı yedide birdi. Ürünlerden öşür tahsil edilirken ölçü birimi olarak hububat için kile (keyl), pamuk için menn kullanılıyordu.

Kile veya keyl, bölgesel farklılıklar olmakla birlikte resmî kile 25 kg kadardı. Bir diğer ölçü birimi olan menn, Arap coğrafyasında batmanın karşılığı olarak kabul ediliyordu ve farklı miktarları ifade ediyordu³⁵.

Çift, Bennak ve Mücerred Resimleri: Tasarrufuna çiftlik verilen hanelerden resm-i çift; yarım çiftlikten daha az yeri ekip biçen evlilerden bennak ve iş tutabilecek yeterlilikte olan bekar erkeklerden ise mücerred adı verilen vergiler tahsil edilirdi. Çift resmi, bölgesel farklılıklar olmakla birlikte, 22-60 akçe³⁶, bennak resmi 12 akçe ve mücerred resmi ise 6 akçelik miktarları ifade ediyorlardı. Caber nahiyesinde bu üç vergi adet-i ağnam ve hakk-ı camus ile birlikte yazıldıklarından toplamları konusunda fikir sahibi değiliz (bkz. Tablo-3). Bunların yanı sıra toprakla bağlantılı vergilerden biri olan resm-i zemin, sadece 'Ammar cemaati üyelerinden talep ediliyordu ve 250 akçelik bir gelire sahipti.

Adet-i Ağnam: Adet-i ağnam, resm-i ğanem, koyun resmi ve resm-i ma'ze gibi isimlerle anılan bu verginin miktarı bazı küçük farklılıklar dışında devletin bütün bölgelerinde 2 veya 3 koyuna 1 akçeydi. Bu zamanda müstakil olarak sadece 'Ammar cemaatinden tahsil edildiğine yönelik bir kayıt bulunmaktadır ve 480 akçelik bir gelire sahiptir³⁷. Diğer cemaatlerden talep edilen ağnam miktarı ise çift, bennak, mücerred ve hakk-ı camus resimleriyle birlikte kaydedilmiştir (bkz. Tablo-3).

³² Enver Çakar, *XVI. Yüzyılda Halep Sancağı (1516-1566)*, Elazığ, 2003, s. 212.

³³ A. Grohmann, "Öşür", *İA*, IX, s. 482.

³⁴ Ömer Lütfi Barkan, "Öşür", *İA*, IX, s. 485.

³⁵ Ünal Taşkın, *Osmanlı Devleti'nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2005, s. 16-20, 64-75.

³⁶ Çift resmi miktarları için bkz. Ziya Karamursal, *Osmanlı Mali Tarihi Hakkında Tetkikler*, Ankara 1999, s. 168; Feridun Emecen, "Çift Resmi", *DİA*, VIII, İstanbul, 1993, s. 310; Neşet Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Re'ayadan Alınan Vergi ve Resimler", *AÜDTCFD*, V (Ankara, 1947), s. 483-51; Halil İnalcık, "Osmanlılarda Raiyyet Rüşümü", *Belleten*, XXIII/92 (Ankara, 1959), s. 575-610.

³⁷ BOA, TD, 667, s. 60.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

Hakk-ı Camus: Adından anlaşılacağı üzere camuslar (manda) üzerinden talep edilen bir vergiydi. Caber'deki cemaatlerden hangi oranda tahsil edildiği konusunda bir fikre sahip değiliz. Zira bu vergi, çift, bennak, mücerred ve ağnam resimleriyle birlikte alınmıştır (bkz. Tablo-3).

Resm-i Harir: Resm-i gögül olarak da bilinen ipek vergisi, ipekböceği kozaları üzerinden alınan bir vergiydi. Caber'de Beni Muhammed dışındaki bütün cemaatlerden tahsil edilmiştir. İpek ölçüye alınırken bir çeşit bardak veya çanak olan ve kûz adı verilen malzeme kullanılıyordu. Her kûzi için talep edilen miktar 40 akçeydi. Tablo-5'te Caber'deki cemaatlerden elde edilen resm-i harir verilmiştir.

Tablo-5: Cemaatlerden Tahsil Edilen Resm-i Harir Miktarları³⁸

Cemaat Adı	Üretilen Miktar (Kûz)	Birim Fiyatı (Akçe)	Geliri Miktarı (Akçe)
Cakra (Ca'deh)	20	40	800
Cerâk	50	40	2.000
Kilâbî	50	40	2.000
Muhalles	40	40	1.600
Damlıh	170 ³⁹	40	6.800
Hara'ali	40	40	1.600
Beni Ahmed	20	40	800
Beni Muhammed	-	-	-
'Ammar	13	40	520
Harire	80	40	3.200
Beni 'Asid	20	40	800
Toplam	503	40	20.120

Resm-i Çayır: Osmanlı Devleti'nde hayvanların otlatmak için çayırlardan istifade edenlerden resm-i çayır adında bir vergi talep ediliyordu. Caber'de sadece Beni 'Asid cemaatinden tahsil edilmiş olup 300 akçelik bir miktarı ifade etmekteydi⁴⁰.

Resm-i Piyaz: Soğan üretiminden alınan bir vergiye verilen addır. Bu üretim kalemi de yalnızca Beni 'Asid cemaatine aitti ve 130 akçelik bir geliri vardı⁴¹.

Resm-i Asiyab: Temel tüketim malzemelerinden olan unun elde edilmesi için kullanılan değirmenlerden de belli oranlarda vergi alınıyordu. Resm-i asiyab veya resm-i tahun olarak da bilinen değirmen resmi, tam yıl çalışan değirmenlerin her taşı için 60 akçe, yarım yıl çalışan değirmenlerin her taşı için ise 30 akçeydi⁴². Caber nahiyesinde değirmenler sadece Beni 'Asid cemaatinin tasarrufundaydı. Toplam dört bab olan değirmenlerden biri Seyf Bey değirmeni idi ve 60 akçelik gelire sahipti. Seyf Bey değirmeni gibi tam yıl çalışan bir değirmen daha bulunuyordu. Diğer değirmen ise iki bab olup harab haldeydi⁴³.

Resm-i Dolap: Caber nahiyesinde ipek üretiminde kullanılan dolaplardan belli oranlarda vergi alınıyordu. Defterdeki kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla dolaplara günlük 12 akçe gelir kaydedilmişti. Caber nahiyesindeki cemaatlerin tasarrufunda olan dolapların sayılarına, çalışma

³⁸BOA, TD, 667, s. 57-61.

³⁹Tahrir kaydında kanaatimizce yanlışlıkla 180 olarak yazılmıştır (bkz. BOA, TD, 667, s. 60).

⁴⁰BOA, TD, 667, s. 61.

⁴¹BOA, TD, 667, s. 61.

⁴²Ünal Taşkın, *Osmanlı İdaresinde Safed (1516-1600)*, Elazığ, 2011, s. 155-156.

⁴³BOA, TD, 667, s. 61.

sürelerine ve gelirlerine Tablo-6'da işaret edilmiştir. Buna göre nahiyede tam ay çalışan 6 ve 20 gün çalışan iki dolap bulunmaktaydı. Cerâk, Kilâbî ve Muhalles 3; Hara'ali, Harire ve Beni 'Asid 2; Cakra (Ca'deh), Damlih ve Beni Ahmed ise 1 dolaba sahipti. 'Ammar cemaatinde ipek üretimi olmasına rağmen dolap yoktu. Diğer yandan Beni Muhammed cemaati için ise herhangi bir kayıt düşülmemiştir⁴⁴.

Tablo-6: Cemaatlerin Tasarrufundaki Dolaplar ve Gelirleri⁴⁵

Cemaat Adı	Dolap Sayısı	Günlüğü (Akçe)	Çalışma Süresi (Gün)	Geliri (Akçe)
Cakra (Ca'deh)	1	12	30	360
Cerâk	3	12	30	1.080
Kilâbî	3	12	30	1.080
Muhalles	3	12	30	1.080
Damlih	1	12	20	240
Hara'ali	2	12	20	480
Beni Ahmed	1	12	20	240
Beni Muhammed	-	-	-	-
'Ammar	-	-	-	-
Harire	2	12	30	720
Beni 'Asid	2	12	30	720
Toplam	18	12	20-30	6.000

Bâd-ı hevâ Grubu: Bu türden vergiler birçok isimle anılmakla birlikte zuhurata bağlıydı. Yani ne zaman olacağı bilinemezdi. Bu yüzden defterlere kaydedilen miktarlar tahminî rakamlardan ibaretti. Bir bölge veya grub üzerine bâd-ı hevâ yazılacaksa, dikkat edilen nokta tımar arazisinin genişliği veya reayanın nüfusuydu.

Caber'de cemaatler üzerine kaydedilen bâd-ı hevâ grubu vergiler içerisinde cürm-i cinâyet, resm-i arûs, tapu resmi ve adet-i deşt-i bânî bulunuyordu. Bu vergilerden bâd-ı hevâ, cürm-i cinâyet ve resm-i arûs bir arada yazılmış ve Beni Muhammed dışındaki cemaatlerden tahsil edilmiştir. Tapu resmi ve deşt-i bânî ise sadece Beni 'Asid cemaatinden 150 akçe miktarında tahsil edilmiştir.

⁴⁴ BOA, TD, 667, s. 60.

⁴⁵ BOA, TD, 667, s. 57-61.

Tablo-7: Cemaatlerden Tahsil Edilen Bâd-ı hevâ Grubu Vergi Miktarları⁴⁶

Cemaat Adı	Bâd-ı hevâ, Cürm-i Cinâyet ve Resm-i Arûs Miktarları (Akçe)
Cakra (Ca'deh)	2.000
Cerâk	2.000
Kilâbî	2.000
Muhalles	2.000
Damlıh	3.000
Hara'ali	2.000
Beni Ahmed	1.000
Beni Muhammed	-
'Ammar	50
Harire	2.000
Beni 'Asid	2.000
Toplam	18.050

Narh Fiyatları

Tahrir kayıtlarından Caber nahiyesinde üretimi yapılan tarımsal ürünlerin fiyatlarını tespit edebiliyoruz. Bazı gıda maddelerinin fiyatları Tablo-8'de gösterilmiştir. Buna göre, Caber'de buğdayın kilesi 14, arpa ve darının kilesi 8, susamın kilesi 16 ve pamuğun menni ise 10 akçeydi.

Tablo-8: Şehrizol Sancağında Narh Fiyatları

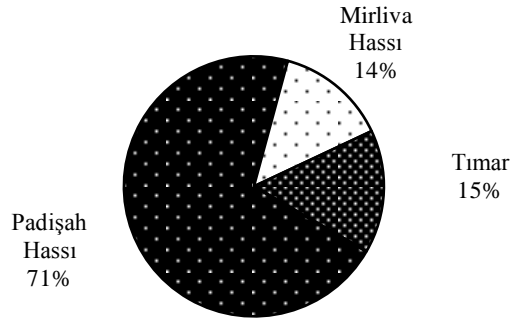
Ürünün Adı	Ölçüsü	Miktarı (Akçe)
Buğday	Kile (Keyl)	14
Arpa	Kile (Keyl)	8
Darı	Kile (Keyl)	8
Pamuk	Menn	10
Susam	Kile (Keyl)	16

Nahiye Geliri ve Gelirin Bölüşümü

Caber nahiyesinden bu zamanda elde edilen gelir 252.572 akçeydi. Elde edilen gelirin 179.020 akçesi padişah hasası, 34.872 akçesi mirliha hasası ve 38.680 akçesi ise tımar olarak tasarruf ediliyordu. Fakat bizim yaptığımız hesaplamada mirliha hasası ve tımar'ın her biri için 10 akçe eksik hesaplama yapılmıştır. Bu durumda padişah hasaları 179.020, mirliha hasası 34.882 ve tımar 38.690 olmalıdır.

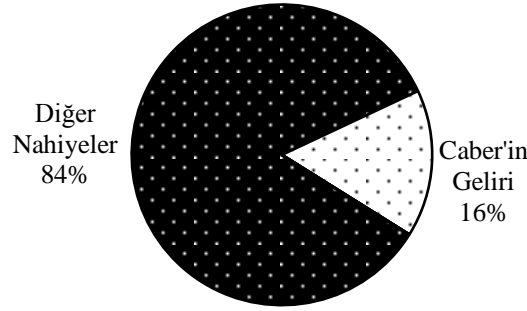
Cakra (Ca'deh), Cerâk, Kilâbî, Hara'ali, Beni Muhammed ve 'Ammar cemaatlerinin gelirleri padişah hasalarını oluşturuyordu. Mirliha Ahmed Bey'in hass geliri, Beni 'Asid cemaatinden elde ediliyordu. Beni Ahmed ve Harire cemaatlerinin gelirleri ise tımar olarak dağıtılmıştı.

⁴⁶BOA, TD, 667, s. 57-61.

Grafik-1: Nahiye Gelirlerinin Dağılımı

Nahiyedeki toplam gelirin % 71'i padişah, % 14'ü mirliva ve % 15'i ise tımar hisselerini oluşturuyordu. Caber'in bağlı olduğu Rakka sancağından elde edilen toplam gelir ise 1.339.629 akçeydi. Caber nahiyesinin bu miktar içindeki hissesi 252.572 akçe kadardı. Sancak gelirleri içinde Caber nahiyesinin oranı ise % 16 idi.

Grafik-2: Caber Nahiyesi Gelirlerinin Sancak Gelirine Oranı

Sonuç

Rakka sancağının nahiyelerinden biri olan Caber, defterdeki kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla coğrafi bir bölgeyi ifade etmekteydi. İdari merkez olmaktan uzaklaşan Caber Kalesi ise daha ziyade konargöçer aşiretlerin uğrağı haline gelmişti. Bu durumu tahrir kayıtlarından da

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

anlamak mümkündür. Bölgedeki konargöçerler kaydedilirken ayrıntıya inilmeden toplam nüfusları verilmiş, talep edilen vergi kalemleri bile birlikte yazılmıştır. Dolayısıyla bu konuda sayısal veriler dışında çok fazla bilgi elde edilememektedir.

Nahiyedeki tarım ve hayvancılık ile ilgili veriler ise daha sağlıklıdır. En fazla tarımı yapılan ürün olarak darı göze çarpmaktadır ki, bu temel gıda maddesi olarak daha fazla ekimine rastladığımız buğday ve arpa dışındaki bir üründür. Bu durum iklim ve toprak özelliklerinden kaynaklanmış gibi görünmektedir. Buğdaygillerden bir ürün darı, kumlu ve killi topraklarda iyi yetişebildiği gibi kuraklığa dayanıklı bir türdür. Nahiyenin Fırat kıyıları ekimi için uygun alanları sağladığından tarımı çokça yapılmış olmalıdır.

Nahiyede göze çarpan bir diğer etkinlik cemaatlerin ipekböcekçiliği yapmalarıdır. Beni Muhammed dışındaki bütün cemaatlerin üretim kalemlerinden biri de budur. Üretimi yapılan kozaların işlenerek ipek haline getirmesi işi için de gerekli tezgâhlara (dolap) sahip oldukları anlaşılmaktadır.

Gelirlerin çoğu birlikte tahsil edilmiştir. Muhtemelen bu durum konargöçerlerin özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Elde edilen gelirler ise daha ziyade padişah haslarını oluşturmaktaydı. Bunun yanı sıra bir cemaatten elde edilen gelir sancakbeyine; iki cemaatten elde edilen gelirler ise tımar olarak ayrılmıştı. Nahiyenin toplam geliri bağlı bulunduğu Rakka sancağı gelirlerinin % 16'sını oluştuyordu.

Sonuç olarak XVI. yüzyılın ikinci yarısında Caber bir merkeze ve yerleşim yerlerine sahip olmayan fakat nahiyeye kabul edilmiş bölgelerden biriydi. Nahiyedeki nüfusun tamamını konargöçerlerin oluşturması bir kısım gelirlerin tahmini olarak yazılmasına sebep olmuştu. Ancak dikkat edilmesi gereken nokta konargöçerlerin ipekçilik yapmış olmalarıdır. Zira bu durum belli bir bölgede ikamet etmeyi gerektirmektedir.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Tahrir Defteri (TD), no: 667.

2. Kronikler ve Seyahatnameler

Ebu Bekr-i Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara, 2001.

İbn Hurdazbih, *Yollar ve Ülkeler Kitabı*, çev. Murat Ağarı, İstanbul, 2008.

Şemseddin Sâmî, "Ca'ber", *Kâmûsu'l-A'lâm*, II, İstanbul, 1311, s. 1816-1817.

Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, II, Beyrut, tsz.

3. Araştırma ve İncelemeler

BARKAN, Ömer Lütfi, "Öşür", *İA*, IX, s. 485-488.

BUDAK, Ömer, "Millî Mücadele Dönemi Türk-Fransız İlişkileri", *Karadeniz Araştırmaları*, XIX, 2008, s. 97-114.

ÇAĞATAY, Neşet, "Osmanlı İmparatorluğunda Re'ayadan Alınan Vergi ve Resimler", *AÜDTCFD*, V, Ankara, 1947, s. 483-511.

ÇAKAR, Enver, *XVI. Yüzyılda Halep Sancağı (1516-1566)*, Elazığ, 2003.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

- ÇELİKDEMİR, Murat, “Osmanlı Devleti’nin Aşiretleri Rakka’ya İskan Etmek İstemesindeki Temel Sebepler”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. 143, İstanbul, 2003, s. 142-155.
- ÇELİKDEMİR, Murat, “Rakka İskânından Firar Eden Bazı Aşiretlerin Eşkiyalık Faaliyetleri ve Bunu Önlemeye Yönelik Alınan Tedbirler”, *Güneyde Kültür Dergisi*, S. 136, Antakya, 2003, s.15-29.
- ÇELİKDEMİR, Murat, “Rakka Mukâvelesi (19 Aralık 1692)”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, V/1, 2002, s. 245-259.
- ÇELİKDEMİR, Murat, *1575-1594 Tarihli ve 667 No’lu Tahrir Defterine Göre Rakka Sancağı ve Nahiyelerinde Yaşayan Aşiret ve Cemaatlerin Mukayeseli Tahlili*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 1995.
- DEMİRKENT, Işın, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1118-1146)*, Ankara, 1987.
- EMECEN, Feridun, “Çift Resmi”, *DİA*, VIII, İstanbul, 1993, s. 310.
- ERDEM, İlhan, “Osman Bey’in Ölümünden Uzun Hasan Padişah’a Akkoyunlular (1453-1456)”, *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, XV/26, Ankara, 1990, s. 103-131.
- GÖKBİLGİN, Tayyib, “Nahiye”, *İA*, IX, İstanbul, 1964, s. 37-39
- GÖKBİLGİN, Tayyib, *XV-XVI. Asırlarda Edirne Paşa Livasındaki Has-Mukataa Mülk ve Vakıflar*, İstanbul, 1952.
- GÖYÜNÇ, Nejat, “Hâne”, *DİA*, XV, İstanbul, 1997, s. 552-553.
- GROHMANN, A., “Öşür”, *İA*, IX, s. 482-485.
- HARTMANN, M. – Yinanç, M. Halil, “Ca’bar”, *İA*, III, İstanbul, 1986, s. 1-2.
- İNALCIK, Halil, “Osmanlılarda Raiyyet Rüşümü”, *Bellekten*, XXIII/92, Ankara, 1959, s. 575-610.
- KARAMURSAL, Ziya, *Osmanlı Mali Tarihi Hakkında Tetkikler*, Ankara 1999.
- KUNT, İ. Metin, *Sancaktan Eyalete 1550-1560 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, İstanbul, 1978.
- ORHONLU, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskanı*, İstanbul, 1987.
- SEVİM, Ali, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, Ankara, 1983.
- ŞAHİN, İlhan, “Nahiye”, *DİA*, XXXII, İstanbul, 1992, s. 306-308.
- ŞEŞEN, Ramazan, *Salahaddin’den Baybars’a Eyyübîler-Memlûklar (1193-1260)*, İstanbul, 2007.
- ŞEŞEN, Ramazan, *Selahaddin Eyyubi ve Devri*, İstanbul, 2000.
- ŞEŞEN, Ramazan, *Sultan Baybars ve Devri*, İstanbul, 2009.
- TANERİ, Aydın, “Ca’ber Kalesi”, *DİA*, VI, İstanbul, 1992, s. 525.
- TAŞKIN, Ünal, “Rüşüm-ı Örfiye”, *Tarih Okulu*, XIV, İzmir, 2013, s. 55-73.
- TAŞKIN, Ünal, *Osmanlı Devleti’nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2005.
- TAŞKIN, Ünal, *Osmanlı İdaresinde Safed (1516-1600)*, Elazığ, 2011.
- TURAN, Osman, “Süleyman Şah I”, *İA*, XI, İstanbul, 1979, s. 218-219.
- ZETTERSTEEN, K. V., “Ukayli”, *İA*, XIII, İstanbul, 1986, s. 18-19.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

